
МАКЕДОНИЈА

литера

www.makedonikalitera.mk

E-mail: makedonikalitera@yahoo.com

makedonikalitera@gmail.com

Свето Стаменов

За македонскиот XIX век

(авторизирани радио-интервјуа со Славчо Ковилоски)

© Свето Стаменов, 2020

© Славчо Ковилоски, 2020

Сите права се заштитени. Забрането е копирање, умножување и објавување на делови или на целото издание во печатени и во електронски медиуми или за друг вид јавна употреба или изведба без согласност на издавачот.

Свето Стаменов

ЗА МАКЕДОНСКИОТ XIX ВЕК
Радио-интервјуа со
Славчо Ковилоски

МАКЕДОНИЈА
лиџера
Скопје, 2020
МАКЕДОНИЈА

МАКЕДОНСКАТА ЖЕНА ВО XIX ВЕК

за животот и положбата на македонските жени
во градовите и во селата, за прифатените модни трендови,
за разводите, за женското образование и најпознатите учителки,
за женските друштва, за жените во револуционерното движење,
за интерпретаторките на народното творештво, за женското
пеење и за женското творештво.

Господине Ковилоски, може многу да се зборува за македонската жена во XIX век, за тоа како живеела, како била воспитувана, за нејзиното место во општествениот живот, за модата, за револуционерните борби и за многу други нешта. Но, накусо, каква била положбата на македонската жена во тој XIX век?

Во последниве две децении, а посебно во новиот милениум интересот кон родовите истражувања и студии навистина доживува огромна експанзија. И ние во Македонија се движиме во таа насока, макар што недостигаат истражувања поврзани со македонската жена во XIX век, но и во претходните векови. Што се однесува до статусот на жената во семејството, на него треба да гледаме како на модел на традиционалната култура, во која постоела поделба на правата и обврските, особено во семејствата во селските заедници. Меѓутоа, таа поделба не треба да ја сфаќаме како црно-бел однос на учеството во раководењето со семејството. Жената, како и мажот, можела да игра значајна улога во семејството и дури да управува со семејството, а тоа била најстарата жена, односно мајката, но можела да има најнизок статус, при што морала да ги извршува сите зададени задолженија, без да се противи и приговара, т.е. невестата, односно снаата.

Да одиме по ред. Најпрвин да видиме каква била положбата на жените во селата и со какви предизвици се соочувала таа?

Секојдневието не било лесно ни за мажите, ниту, пак, за жените. Главна улога во проширената фамилија или заедницата имал домаќинот. Домаќинка на заедницата најчесто била жената на домаќинот, најстарата од сите жени. Понекогаш, таа улога можело да ѝ припадне и на жената на некој поранешен дома-

ќин, жив или умрен, или на друг член од задругата. Сепак, тоа било во многу ретки ситуации кога најстарата жена поради разни причини не можела да ја извршува домаќинската задача (старост, неспособност). Домаќинката била женски еквивалент на домаќинот. Затоа, таа морала да биде вешта во управувањето на домаќинството за да не ги наруши внатрешните односи. Тоа носело низа одговорности. До колку нешто не било во ред, до колку не била завршена некоја работа или ако започнеле меѓусебни кавги, домаќинот барал одговорност исклучиво од домаќинката. Бидејќи женските работи не биле „специјализирани“ како машките, домаќинката ја организирала целата домашна работа. Во изведувањето на одредена задача, помладите женски членови се менувале на неколку дена. Така, едни переле, други меселе и печеле леб, трети ја чистеле куќата, пречекувале и испраќале гости, четврти ги чувале и воспитувале децата, петти биле задолжени за молзење и обработување на млекото итн. Во летно време, повеќето од жените работеле в поле: сееле, саделе, копале, жнееле, береле тутун, собирале сено и други полски активности. За тоа време, една или две жени останувале дома и извршувале секојдневни задолженија поврзани со децата, ручекот и добитокот, а жената која тој ден била задолжена за куќните работи се викала недељарка, кутница или куќница, редница, редовница или редоачка, ратаица или, воопштено, ратница.

Градскиот живот се разликувал од животот на село. Од една страна, имаме урбана, а од друга рурална средина. Кои биле тие разлики и каков бил таму односот кон жените?

Во помалите градови состојбата на тој план останала релативно иста: маалски живот, куќи со високи ѕидови, затвореност... Во поголемите градски центри, меѓутоа, започнале да се нарушуваат овие одамна воспоставени традиционални патријархални сфаќања, па во Солун, Битола, па и во Велес, Прилеп, Охрид, започнува процес на модернизирање на фамилиите. Жената станала предмет на јавно обожување, и покрај силните

патријархални закони во кои мажот (таткото) најчесто одлучувал во која фамилија ќе ја омажи ќерката (особено кога станувало збор за богатиот граѓански слој). Мене ми се доста интересни начините на вљубување, на покажување и искажување љубов на градските ергени и градските моми. Забранетата или невозвратена љубов била најчестата и најомилена тема на народните пејачи, кои во духовен занес знаеле да им пеат на љубените под нивните прозорци во доцните вечерни часови или на разни собири и седенки. Најпознати биле охридските трубадури по опејувањето на охридските убавици. Така, на охриѓанецот Ангеле Караѓуле му се препишува создавањето на песните: „Фанче ојде во Калишта“, „Песната за Деспина“, „Ленка пишит бела книга“, „Аман, аман Катусе“, „Антице мори, еребице“, „Ќе ме грабит, нане, тој Никола од Зарчета“ итн.

Факт е дека разликата меѓу селската и градската женска облека е голема. Во градовите се отфрлале народните носии и се прифаќале западноевропските трендови...

Токму така! Всушност, со доселувањето во градовите, најголемите промени настанале токму кај облеката. Традиционалниот начин на облекување на македонската жена во народна носија не се совпаѓал со западноевропските модни вредности. Иако, на одредени места во некои градови се задржале народните носии, во поголемите градски центри тие биле заменети со нова, градска облека. Така, во Велес, Солун, Битола и во уште неколку поголеми трговски и занаетчиски центри, жените многу брзо ја прифатиле западноевропската облека. Главниот центар од кој модерната облека се ширела во Македонија бил Солун. Солунското пристаниште било едно од најголемите во Османлиската империја. Во него секојдневно пристигнувале бродови од Англија, Франција, Италија и другите западноевропски земји. Со нив доаѓале голем број патници кои биле олицетворение на европскиот слободарски дух. Истовремено, бродовите носеле голем број ткаенини и материјали за кроење, кои побогатите македонски жени ги користеле за своите потреби. Изградбата

на железничката пруга Солун – Скопје и понатаму до Белград, уште повеќе ја доближила Македонија до Австро-Унгарија и го забрзала процесот на модна европеизација. Всушност, железничките линии: Солун – Велес – Скопје, Солун – Битола, како и Солун – Сер, одиграле важна улога во осовременувањето на Велес, Скопје, Битола, Воден и другите градови. Преку возот преносот на западноевропските искуства бил побрз и посигурен, за разлика од обичниот и правлив пат по кој се патувало пеш или со коњи и коњски коли.

Во тој период најзабележителни биле промените кои се однесувале на облеката. Можете ли да ни кажете нешто повеќе за модните трендови во XIX век?

Може многу да се зборува на ова прашање. Во поголемите градски центри народната носија започнала да се отфрла како селска, а била воведувана нова, градска облека. Покрај корсетите и шапките, неа ја сочинувале фустани, редови „фрамбали“ со памучно платно, (елеци со ракави), „болки“ или „џакети“ за момите и „либаде“ (кратко „џакетче“ од чоја или коприна), „сако“ или палто со постава и други детали (шал, шамија, ладилки). Особено модерни биле битолчанките, кои носеле шамии, а косата ја врзувале во две плетенки. На ушите носеле сребрени обетки и ставале гердани на градите. Облеката ја сочинувале фермане (на рамењата), под него елек, а под елекот кошула.

Интересно е тоа што во архивското одделение при Институтот за национална историја во Скопје постои фонд со голем број фотографии на градски жени од крајот на XIX и почетокот на XX век, кои претставуваат вистински показател за тоа какви биле модните трендови во тоа време. На речиси сите зачувани фотографии жените на главите носат големи шапки, бели, темни, потоа носат ракавици во различни нијанси итн. Вистинско богатство од најразлични избори.

Покрај модата, се забележувале промени и во начинот на живот и однесувањето на градските моми. Тие станале свесни за својата убавина и женственост.

Се разбира. Ослободени од земјоделски и сточарски работи, граѓанките имале повеќе време да посветат внимание на својот физички изглед. Тие биле во можност да ги имаат најсовремените фризури, косите ги фарбале, а лицето го белеле и црвеле. Оние поимашливите кои имале и слугинки, пладнето го користеле за дремка. Во Солун, Битола, Охрид и други градови имало места за излет. Тие места се користеле за прошетки и средби. Таму можело да се прошета, да се разговара за најновите случувања, да се коментира и озборува и да се дојде до информации за најновите модни трендови. Тешки биле подолечните патувања. Во хотелите во Солун, Скопје и Битола имало соби каде што можеле да имаат приватност, за разлика од попатните анови, кои биле отворени зданија или без соби, широк простор во кој се лежело или се одмарало на земја. Тоа не само што не им овозможувало пријатен престој, туку тие биле изложени на погледите на сите туѓинци што се наоѓале во тој момент во таа просторија. Во тие бурни времиња, тоа можело да биде и опасно по нивниот живот, бидејќи постоеле можности за грабежи, силувања и убиства, така што овие македонски жени се решавале на пократки патувања со релативно познат круг на луѓе.

И во XIX век познати се разводите, па можете ли да ни ги објасните причините за нив?

И ова е многу интересна тема за која не знаеме речиси ништо. Колку што знам, единствено Александар Трајановски во една опширна статија пишуваше за разводите во Велес. Инаку, моделот на традиционалното патријархално семејство веќе бил нарушен. Тоа го потврдуваат големиот број недоразбирања и разводи кои можеме да ги евидентираме во втората половина на XIX век. Разводите ги спроведувале црковно-училишните општини во градовите. Мотивите за разводите биле од најраз-